

Heldere hemel

De recensies

QUOTES

‘Lanoye slaagt waar velen faalden: eindelijk weer een goed cadeau bij de Boekenweek’

DE VOLKSKRANT

‘Lanoye demonstreert zijn benijdenswaardige klasse’

DE STANDAARD

‘Jonathan Franzen in miniatuurformaat’

HUMO

‘Pure literaire verwennerij’

HET NIEUWSBLAD

‘Een meesterlijke novelle, als door Harry Mulisch ingeblazen’

NRC-HANDELSBLAD

Luchtkastelen ontploffen in meesterlijke novelle

In het Boekenweekgeschenk 2012 heeft de Vlaamse duivelskunstenaar Tom Lanoye de eindfase van de Koude Oorlog op literaire wijze vormgegeven alsof Harry Mulisch het hem heeft ingeblazen. Zijn op ware gebeurtenissen gebaseerde novelle *Heldere hemel* begint waar De ontdekking van de Hemel eindigt. 'In Moskou heeft sinds kort een verlicht personage het voor het zeggen', schrijft Mulisch in de epiloog van zijn roman, 'binnen vijf jaar wordt de Berlijnse muur gesloopt.' In Lanoyes noodlotsdrama zal het nog slechts vijf maanden duren voordat de wereld definitief kantelt.

Op 4 juli 1989 dringt een onbemand Sovjet-gevechtsvliegtuig het NAVO-luchtruim binnen en stort vlakbij Kortrijk neer. Dat incident maakt Lanoye op meesterlijke wijze tot symptoom van desintegratie.

Ten eerste van het Sovjet-systeem. Als piloot Andrej Volkonski boven Polen uit zijn haperende MiG-23 springt, overdenkt hij de hervormingen van Gorbatsjov. Hangend aan zijn parachute herinnert hij zich zijn jeugd. Vliegen wilde hij, omhoog, omhoog, omhoog. Nu daalt hij alleen nog maar en zijn enige wens is dat zijn kist niet neerkomt op een stad en niemand het leven zal laten. 'Daar is de wereld te groot voor en God te machtig.'

Ooit was de wereld even groot voor zijn generatiegenoten Vera en Walter, trotse bewoners van een zelfgebouwde protserige 'fermette' in Kooigem bij Kortrijk, waarop de MiG zal neerkomen. Zij behoorden tot de hemelbestormers van de 'generatie 1968', maar werden van kosmopolieten benepen burgers. Vera, heldin van deze tragedie, had zich wereldburger gevoeld, als door een windhoos opgetild en meegezogen in de culturele en politieke bevrijdingsbewegingen. Van haar idealen is niets meer over.

Ze werd zwanger, trouwde met Walter, die zijn grenzeloze vrijheid inruilde voor een carrière als landmeter en samen bouwden ze een nest op het platteland. Het huwelijk is gedesintegreerd, haar leven ook: ze is ingeruild voor een jonger exemplaar. De kern van deze even realistische als absurdistische novelle, waarin luchtkastelen ontploffen, is een theatrale scheldscène tussen de verraden echtgenote en de jonge maîtresse van haar man. Vera krijgt van haar liefdesrivale genadeloos een spiegel voorgehouden. Ze ziet wat er van haar is geworden en welk verval haar tegenstandster te wachten staat. Ze besluit Kooigem (what's in a name) te ontvluchten. Nog net op tijd om niet door het neerstortende vliegtuig te worden getroffen. Er zal één dode vallen – een onpeilbaar verdriet, maar het incident zal nog geen rimpeling in de wereldgeschiedenis teweegbrengen.

In het commandocentrum van de NAVO bij Brussel wordt gelaten gereageerd. Chefstaf Rogers beseft hooguit dat hij 'een nieuwe missie' nodig heeft. Hetzelfde geldt voor de adjunct van de Vlaamse kwaliteitskrant die zijn louter commercieel ingestelde, incompetent hoofdredacteur niet kan interesseren voor de dreiging van de MiG. De lifestyle-bijlage heeft voorrang. „Wij kunnen geen enkele redacteur missen voor zo'n spookvliegtuig.” De perfecte metafoer voor een tijdperk waarin vastgeroeste, overbodige wereldbeelden wegsmolten zonder dat er nieuwe voor terug kwamen.

Het drama van complete desintegratie op alle fronten in de persoon van Vera heeft Lanoye niet alleen scherpzinnig politiek geanalyseerd, maar ook tot in het merg voelbaar gemaakt. Een top-prestatie, in zo'n kort bestek.

DE VOLKSKRANT

Eindelijk weer een goed cadeau bij de Boekenweek

Tom Lanoye slaagt waar velen faalden: eindelijk weer een goed cadeau bij de Boekenweek. Een onbemand Russisch vliegtuig stort neer in het West-Vlaamse Kooigem. Een grote gebeurtenis die aan de figuranten niet is besteed.

Klaar als de titel is het proza van Tom Lanoye in zijn novelle Heldere hemel. Eindelijk een Boekenweekgeschenk om trots op te zijn. Het boekje is gebaseerd op een ware gebeurtenis, legt de auteur uit in een noot: op 4 juli 1989, toen de Koude Oorlog bijna over was, stortte een Russisch MiG-vliegtuig dat in Polen was opgestegen onbemand neer op een huis in het West-Vlaamse dorpje Kooigem, bij Kortrijk. Eén dode, een jongen van negentien.

Maar van dat inmiddels alweer vergeten drama weten de personages in Heldere hemel niets, zoals de figuranten van een gebeurtenis ook vaak pas achteraf in staat zijn zich te realiseren wat er zo historisch aan is geweest. Op het moment zelf heeft nagenoeg niemand een idee. Tom Lanoye is dat ongeluk nooit vergeten, en stelt zich in zijn fictieve verhaal voor wie de Russische piloot was die al in Polen per parachute het vliegtuig verliet, en wat de Amerikanen hebben gedacht op de Belgische NAVO-post die een Sovjet-vliegtuig aan zagen komen, en dat nog wel op Independence Day. Dat is geen toeval, dat kan wel eens een aanslag zijn.

Kan dat, een aanslag door één vliegtuig? Jawel, oreert Supreme Commander Van Buren, 'de geschiedenis staat bol van dat soort eenzame wolven, zelfverklaarde martelaars, solitaire kamikazepiloten. Dat is toch de les van 1914?'

Geestig is ook het dilemma op de burelen van een krantenredactie in Brussel, waar de adjunct een oude rot in het vak is die het politiek gewichtige nieuws groot wil brengen, terwijl zijn hoofdredacteur een jonge geldmaker is die alleen human interest wil, want dat verkoopt. Dus hm, wat levert een onbemand vliegtuig aan drama op?

Naar beneden

Terwijl Lanoye de personages opvoert, vliegt de MiG over Duitsland en Nederland, en zeilt het Belgisch luchtruim binnen. Wij weten wat ze daar in het landelijke Kooigem nog niet weten: daar zal de kist naar beneden komen.

Er is daarnet het een en ander voorgevallen, in de tot 'Moorse fermette' omgebouwde boerenhoeve. Het huwelijk van Walter (landmeter) en zijn vrouw Vera (copywriter) is ontploft, omdat de eerste er met de jeugdige Carla, die zijn dochter had kunnen zijn, vandoor is gegaan. Tussen melodramatische soap en scherpe satire tekent Lanoye het moderne België voor deze gelegenheid in vogelvlucht, zoals hij dat heel uitgebreid deed in zijn Monster-trilogie (1997-2002), waarin hij ook reeds de architectonische wansmaak van de zuiderburen op de hak nam.

Als de kortgerokte Carla komt vragen of Vera ondanks alles contact wil blijven houden met haar man, legt Lanoye haar deze woorden in de mond: 'Ik had een manipulerende dragonder verwacht. Een onvoorspelbare feeks. Wat tref ik aan? Een tranerig viswif dat 's morgens vroeg al naar whisky riekt. Jij hebt weer hulp nodig, Vera. In je bovenkamer.'

Zo literair hoor je mensen nooit praten, behalve in films en op het toneel. Storend is dat niet: Lanoyes wereld is er een van acteren en verheviggen. In zijn gulheid mag hij daarom ook een kalf iets van zijn welbespraaktheid schenken. Bovenal spreekt uit zijn novelle compassie met al die kleine zielen die niet weten wat er boven hun hoofd hangt, en al helemaal niet: of ze deel hebben aan de grote wereldgeschiedenis. En zo ja, of zoiets genade of noodlot betekent.

Het besef dat we schrikbarend weinig weten, is de grote donderslag van Heldere hemel.

-ARJAN PETERS
03/03/2012

Jonathan Franzen op miniatuurformaat

Op 4 juli 1989, zo bracht Humo vorige week al in herinnering, flakkerde de Koude Oorlog een laatste keer op, luttele maanden voor het ooit onwrikbaar geachte Warschaupact als een kaartenhuisje in elkaar begon te storten.

Eén en ander voltrok zich, of all places, op de grens van Kooigem en Bellegem: daar boorde een Russische straaljager zich na een stuurloze - de piloot van de Mig had eieren voor zijn geld gekozen toen zijn straalmotor sputterde - vlucht van duizend kilometer door een slaapkamer-muur, voorgoed een einde makend aan de zomervakantie van Wim Delaere, amper negentien. 'Een fait divers in de wereldpolitiek, een noodlottig drama voor een familie,' weegt Tom Lanoye het voorval op de kaft van zijn uitstekende novelle 'Heldere hemel': een fictieve vertelling, op het raakvlak van wereldpolitiek en het allerindividueelste malheur dat men zich kan inbeelden.

Ook in 'Heldere hemel' is het een Sovjetpiloot die, net niet koelbloedig genoeg, een fatale kettingreactie op gang trapt. Bengelend aan zijn valschermscherm neemt Andrej - niet eens zo ver weg van de scheepswerven waar Solidarnosc al enige tijd scheuren trekt in het IJzeren Gordijn - gelaten akte van de veranderende wereld onder zijn voeten.

Terwijl zijn Mig uit het gezicht verdwijnt, dwalen Andrejs gedachten af naar zijn jeugdijaren op de Krim, de wijnvlek van hervormer Mikhail Gorbatsjov en de oorlog in Afghanistan: 'Tien jaar wreedheid, tien jaar zinloze verspilling.'

Of zoals Lanoye een Amerikaanse bevelhebber - diep onder de grond in een NAVO-bunker nabij Mons, waar alarmsirenes luid loeien wanneer Andrejs Mig op de radar verschijnt - het zijne laat denken over die eeuwigdurende drôle de guerre: 'Deze gestolde hysterie, met haar wapenwedloop,

haar spionagecultuur, haar wederzijdse voor-spelbare propaganda.'

Ook aan deze kant van het Gordijn zijn de hoofden moe en de glorie-dagen aan het front verworden tot vage herinneringen aan de tijd dat men dacht dat 'een confrontatie beter was dan uitzichtloze verzoening'.

Intussen voltrekt zich boven de grond de totale deconfiture van een koppel waarvan de houdbaarheidsdatum al jaren overschreden is. In de echtelijke woonkamer treffen we de bedrogen echtgenote, die tijdens een razende confrontatie met de jonge minnares van haar man terugblijkt op haar eigen jaren aan het relationele front, overpeinzend hoe zij en haar man hun kosmopolitische idealen en alle andere beloftes die ze zichzelf maakten, al snel inruilden voor een fermette en de neuroses van de middenklasse. Trefzeker en met fijne vegen borstelt Lanoye zo een familiechroniek à la Jonathan Franzen, weliswaar op miniatuurformaat en in internationaal verband. Even raak geobserveerd, maar minder afstandelijk en met meer stilistische envergure opgeschreven.

Bovenal is 'Heldere hemel' een evocatie van de brutaliteit van het noodlot. Want ook in Lanoyes boek kiest de op hol geslagen Mig lukraak een hoofd om op te landen, de bedes van Andrej ten spijt: 'Het kan niet. Daar is de wereld te groot voor en God te machtig. Hij, of minstens Zijn kansberekening.'

Kan men zich een blinder noodlot voorstellen, parafaseren wij de auteur, dan een vliegtuig dat uit de lucht komt vallen? 't Was pertang zo dat de oorlog die nooit gevoerd werd, in zijn laatste dagen alsnog een slachtoffer maakte.

-TOM PARDOEN

12/03/2012

DE STANDAARD

Doelwit: Fermettegem

Met Helderere hemel demonstreert Tom Lanoye zijn benijdenswaardige, haast achteloze klasse. In de zomer van 1989 krijgt Vera Van Dyck van haar echtgenoot te horen dat hij al een jaar een buitenechtelijke relatie heeft. Ze laat prompt alle sloten vervangen. Hun fermette in Kooigem bij Kortrijk is zijn 'bakstenen trots' en Vera maakt zich op voor een procedureslag tussen echtscheidingsadvocaten. Er hangt haar echter iets anders boven het hoofd. Er is namelijk nog een ander huwelijk aan het ontbinden: dat tussen de VS en de USSR. Deze 'echtlieden' houden elkaar al decennia in een ijskoude houdgreep. De Amerikanen smachten naar iets wat de sleur van de Koude Oorlog, die 'gestolde hysterie', doorbreekt. De gelegenheid dient zich aan in de vorm van één militair vliegtuig, een Mig, die het IJzeren Gordijn oversteekt en het westelijk luchtruim penetreert. Over doelwit en beweegredenen is niets bekend.

Het eerste hoofdstuk van Helderere hemel zoomt in op de piloot van de Mig en het derde speelt zich af in de situation room van de Shape, het centrale commandocentrum van de militaire troepen van de Navo bij Bergen. De meeste aandacht gaat echter naar Vera. Ook haar luchtruim wordt geschonden: opeens staat Clara voor de deur, het 'jong dink' van haar man. Vera maakt de kapitale fout Clara binnen te laten. De dames nemen elkaar uitgebreid de maat; het machts-evenwicht verschuift voortdurend. Ook al zijn de dialogen soms een beetje té gezwollen, dit steekspel is een plezier om te volgen.

Plezier

Merkwaardig genoeg voegt Lanoye, bijna aan het einde van zijn novelle nog twee personages toe: de hoofdredacteur van een kwaliteitskrant en zijn adjunct. Ook hier sluimert een soort Koude Oorlog: tussen de ervaren journalist met de vast-

geroeste denkkaders en de jonge, commercieel ingestelde ceo. Best een interessante zijsprong, maar zou Helderere hemel iets missen als dit hoofdstukje geschrapt werd? Heeft Lanoye niet erg losjes enkele personages rond die historische voetnoot geschikt?

Intussen is de lectuur van Helderere hemel zonder meer een plezier. Lanoye schrijft voor zijn doen heel ingehouden. Daarnaast kan je alleen maar bewondering opbrengen voor de efficiëntie waarmee hij personages creëert: één, twee pagina's en er staat een mens van vlees en bloed voor je. De militairen scheren wel langs het karikaturale, maar die dunne grens tussen geloofwaardigheid en overdrijving is dan ook typisch Lanoye. En zó los is de structuur van de novelle natuurlijk niet. Lanoye beschrijft verscheidene aspecten van een scharniermoment. Alles wat vastzat, komt in beweging. De Koude Oorlog was dan geen pretje, het was wel een status-quo; Vera's huwelijk was dan wel geen pretje, maar ook sleur heeft zijn voordelen. Er komt echter een einde aan het huwelijk en aan de politieke status-quo. En er waait een nieuwe wind door de media: de commercie neemt alles op de schop.

Was Lanoyes Monstertrilogie het verhaal van 'een uiteenvallende familie in een uiteenvallend land in het hart van Europa', dan kun je Helderere hemel lezen als een proloog bij die trilogie: het moment waarop dat uiteenvallen symbolisch begint.

Het huis waarop de Mig ten slotte neerstort, is een fermette: een bouwsel dat, hoe verbasterd ook, een zekere band heeft met het verleden. De crash snijdt de band door. Vanaf hier: alleen nog maar brokstukken, splinters, versplintering. Helderere hemel is los uit de pols verteld, maar goed doordacht als steeds.

-MARK CLOOSTERMANS
03/03/2012

KNACK

Een aardige toevalstreffer

Dame Fortuna is weer aan zet: 'Heldere hemel' van Tom Lanoye is vooral een absurdistische, vrouwelijke wraakkomedie met overtuigende dialogen.

Verleden week werd er heel wat trammelant gemaakt van het dodelijke ongeval met de Russische MiG in het Kortrijkse op 4 juli 1989 waarbij één tiener om het leven kwam. Dit voorval lag aan de basis van 'Heldere hemel', Tom Lanoyes nieuwe novelle. Vanaf woensdag 14 maart is ze als geschenkboek van de Literaire Lente bij een minimaankaanpak van 12,50 euro ook in Vlaamse boekhandels gratis verkrijgbaar.

Lanoye is als prozaïst misschien wel op zijn best in het kleinere verhaalwerk waar hij in de regel zijn groteske overdrijvingskunsten min of meer in toom houdt. In 'Heldere hemel' is het niet anders. Ook al eindigt alles met een absurdistische toevalstreffer - bijna letterlijk een deus ex machina - toch weet Lanoye met zijn verhaal wel te boeien.

Lanoye heeft zijn verhaal als een noodlotsdrama verpakt in zeven luiken, mét proloogje. In een Kortrijks gezin zit de mot in het huwelijksleven en manlief trekt er uit met een groen blaadje. Ondertussen stevent een bestuurloos geworden MiG 23 stilaan maar zeker op een crash af.

Lanoye weet het kleinmenselijke drama handig in de Koude Oorlogs-scène binnen te smokkelen. In de verschillende delen van deze novelle krijgen we een inkijk in de psyche van de Russische piloot die zijn hachje redt, in de militaire commandokamers van de Shape in Bergen waar het plots alle hens aan dek is en dus ook bij de gedoemde familie in Kortrijk waar eveneens de poppen aan het dansen zijn. De redactiekamer van een kwaliteitskrant speelt eveneens een bescheiden, satirische rol.

In zekere zin is 'Heldere hemel' de Belgische Monstertrilogie van Lanoye revisited maar dan in de jaren '80 gesitueerd én in heel kort bestek. De rol van vrouwen - wraak- en schikgodinnen - is opnieuw allesoverheersend. Dame Fortuna trekt aan de touwtjes van de grote en kleine geschiedenis. Zoveel is zeker in Lanoyes universum. In de passages rond de grote geschiedenis - het verhaal van de ontspoorde MiG - kan Lanoye zijn geliefkoosde stokpaardjes van stal halen. De Belgisch bescheidenheid is vaak vals én een vorm van doortraptheid want ze levert de nodige winstgevende politieke postjes op, zoals in het geval van de Nato, de Shape en nu ook de EU. Ook de Vlaamse zwijgzaamheid moet het weer ontgelden: 'Dat bokkige, achterdochtige zwijgen van de dorpelingen. Alleen wie er nooit mee geconfronteerd werd, hield het voor ouderwets respect.'

Het best is Lanoye in de dramatische Kortrijkse passages, meer bepaald in de dialogen tussen de bedrogen echtgenote en het nieuwe speeltje van manlief. De tongue-in-cheek commentaren bij de Belgische politieke realiteit ('Hoe komen 10 miljoen mensen aan zes regeringen?) zijn hier en daar best prikkelend, zeker voor een Nederlands publiek. (Antwoord op bovenstaande vraag: 'Het begint met heel veel Democraten (...) en veel te veel belastingen.') Of bezondigt Lanoye zich hier aan makkelijk populisme?

-FRANK HELLEMANS
09/03/2012

HET NIEUWSBLAD

Pure literaire verwennerij

Het wordt een mooie Literaire Lente want het geschenkboek dat boekhandelaren hun klanten zullen aanbieden, werd geschreven door Tom Lanoye. Heldere hemel, dat meteen ook het Nederlandse Boekenweekgeschenk wordt, is gebaseerd op een waargebeurd feit. In 1989 stortte een onbemande Russische Mig neer op een huis in Kooigem. Tom Lanoye schreef er een bevoegen, bitterzoete novelle over een huwelijks crisis omheen. Pure literaire verwennerij.

-JO DE RUYCK
03/03/2012

DE TIJD

Misschien wilde Lanoye een pastiche schrijven op Flair-verhalen?

In Nederland is het Boekenweekgeschenk al jaar en dag een literaire traditie. Vlaanderen haakt er dit jaar zijn karretje aan vast. Tom Lanoye mocht het Boekenweekgeschenk schrijven. Maar erg vrolijk word je niet van 'Heldere Hemel'.

Tom Lanoye is nog maar de vierde Vlaming die het Boekenweekgeschenk mag schrijven. Hubert Lampo (1969), Marnix Gijsen (1978) en Hugo Claus (1989) gingen hem voor. In Nederland loopt de Boekenweek sinds 1932, ter promotie van het Nederlandse boek. Ieder jaar wordt een auteur gevraagd een novelle te schrijven die gratis wordt uitgedeeld aan al wie een boek koopt. Vlaanderen kent sinds 2001 een gelijkaardige promotieactie, 'De Literaire Lente', zij het zonder boekengeschenk. Het organiserende Boek.be en CPNB in Nederland sloegen dit jaar de handen in elkaar. Het Boekenweekgeschenk is van 14 tot 31 maart ook in Vlaanderen gratis verkrijgbaar in 174 deelnemende boekhandels bij aankoop van Nederlandstalige literatuur voor minstens 12,50 euro. Het verschil in traditie weerspiegelt zich wel in de oplage. In Vlaanderen verschijnt 'Heldere Hemel' op 61.000 exemplaren, in Nederland gaat het om 833.000 stuks. Dat is voor een boek gigantisch veel.

Promotie

Tom Lanoye spaart de komende weken tijd noch moeite om zijn novelle te promoten met lezingen en signeersessies, ter meerdere eer en glorie van 'Heldere Hemel'. Maar heel die promotiecampagne had wat ons betreft niet gehoeft. Lanoyes novelle is een matig geschreven boekje van 92 pagina's dat grossiert in clichés. Waarover gaat het? Op 4 juli 1989 stortte een onbemande Russische MIG neer op een huis in Bellegem bij Kortrijk. De zoon des huizes overleefde het ongeval niet. Lanoye neemt de waargebeurde crash als uitgangspunt van zijn verhaal. Hij fingeert de

gebeurtenissen, al sterft op het einde bij hem ook de zoon van de hoofdpersonages. 'Heldere Hemel' begint nog erg sterk met de Russische piloot Andrej Volkonksi die zich na een defect aan het toestel met zijn schietstoel in veiligheid brengt. De MIG koerst daarna onbestuurd en doelloos naar Kooigem in West-Vlaanderen. Lanoye beschrijft erg mooi wat in het hoofd van de piloot omgaat. Maar daarna gaat het grondig mis met de novelle. Lanoye focust op de huwelijksproblemen van de bewoners van de getroffen villa, Walter en Vera. De man, een landmeter, heeft zijn vrouw laten zitten voor een jong ding, Carla. Voor Lanoye de aanleiding om een heleboel gemeenplaatsen over de vergankelijkheid van de liefde te debiteren. Vaak zijn ze dan nog stroef geschreven. Het dieptepunt, wegens helemaal ongeloofwaardig, is de ontmoeting tussen Vera en Carla. Misschien wilde Lanoye een pastiche schrijven op Flair-verhalen, maar hoe dan ook is het resultaat tenenkrommend. Een ander deeltje van de novelle speelt zich af bij de SHAPE in Casteau, waar de NAVO de vlucht van de MIG nauwlettend volgt. Maar ook daar voert Lanoye personages op die meer weg hebben van stripfiguren dan van mensen van vlees en bloed. Dat wordt nog erger wanneer, op een paar uur van de fatale crash, een parodie op een hoofdredacteur van een krant wordt geïntroduceerd. Een jonge snaak die totaal niet in het incident is geïnteresseerd, wel in lifestyle. En abonnees ronselt met een kalender van The Police. In 1989! De groep bestond toen al jaren niet meer. Maar ach, laat de feiten nooit een slecht verhaal in de weg staan. Om maar eens een cliché boven te halen.

-KOEN VAN BOXEM
02/03/2012

DE VERONICAGIDS

Topcadeau (*****)

*Op 4 juli 1989 stortte een onbemand vliegtuig op een huis in Kooigem. Tom Lanoye nam dat als uitgangspunt voor *Heldere hemel*. Als de motoren van z'n MiG-23 beginnen te sputteren, drukt de Poolse Andrej op de knop van de schietstoel. Als hij aan een parachute hangt, lijkt er niets met het vliegtuig dat onbestuurd verder koerst. Lanoye schuift een aantal personages naar voren, wiens leven zal veranderen door het impulsieve besluit van Andrej. Een prachtig verhaal, spannend, ontroerend – een groots klein boekje.*

TROUW

Koude Oorlog - In het groot en in het klein

De Vlaamse schrijver Tom Lanoye danst als vanouds over de pagina's in zijn nieuwe novelle *Heldere hemel*, het Boekenweekgeschenk van 2012. Tom Lanoye trekt 'ten oorlog' in zijn Boekenweekgeschenk *Heldere hemel* zoals hij meestal ten oorlog trekt: met zinnen die liever uitpakken dan intomen. Lanoye is niet de eerste Vlaming die het geschenk heeft mogen schrijven: Hubert Lampo (1969), Marnix Gijsen (1978) en Hugo Claus (1989) gingen hem voor. De 'slagerszoon met een brilletje' heeft wel even op de uitnodiging moeten wachten. Dat die nu kwam, na meer dan veertig titels, heeft zeker ook te maken met het veelgeprezen 'Sprakeloos'. Dat twee jaar terug alle belangrijke literaire prijzen net niet won. Het met smaak en harts-tocht vormgegeven eerbetoon aan zijn overleden moeder hoorde wel in de schijnwerpers thuis, zoals theaterman Lanoye zelf ook in de schijnwerpers thuishoort. De schrijver kondigde in het NOS Journaal al enthousiast aan helemaal voluit te gaan dezer dagen, met optredens in het hele land, en met als passend sluitstuk de voordracht van 'Sprakeloos' in Carré. Helemaal voluit gaan is lastiger in het Boekenweekgeschenk dat de beperkte omvang van 100 pagina's niet mag overschrijden. Lanoye laat het vriendschapsthema van de Boekenweek terzijde liggen en duikt in de geschiedenis. In de nasleep van de Koude Oorlog, juli 1989, drong voor het eerst een Russisch vliegtuig het westers luchtruim binnen. De onbemande, uit koers geraakte MiG-23 stortte neer op de slaapkamer van een 18-jarige student in het Belgische Kortrijk. De jongen was op slag dood, Gorbatsjov bood excuses aan. Groot nieuws was het niet destijds, maar Lanoye grijpt het incident nu aan om zijn blik te richten op idealen die teloorgaan en wraakfantasieën die daaruit voortkomen; op koudeoorlogsvoering en schijngevechten die het leven steeds weer weten te ontwrichten - in het groot en in het klein. De novelle opent met piloot Andrej Volkonski, held op zijn retour, die, terwijl hij aan zijn parachute

door het Poolse luchtruim zeilt, de hele Sovjet-geschiedenis aan zich voorbij laat trekken: van de 'marmorbleke voorhoofden' van de rokers in het Sanatorium Voor Het Volk waar zijn moeder werkte, tot aan de 'glasnost' van 'de Getekende' (Gorbatsjov): "Een wereldrijk mocht nog zo machtig lijken, altijd kwam er een moment dat het zich vertilde." Zijn kapotte vliegtuig vliegt zonder piloot gewoon verder en Volkonski's bespiegelingen worden gevolgd door die van Chief of Staff Rogers, die in de situation room in Casteau peentjes zweet als zijn Navo-superieur een raket op het inmiddels in het West-Europese luchtruim binnengedrongen vliegtuig wil afvuren ('We schieten die klootzak uit de lucht!'). Delmotte, de volgende spreker, journalist van de oude stempel, vermoedt in het spookvliegtuig belangrijk nieuws maar moet eerst in debat met de nieuwe, jonge hoofdredacteur die liever human interest in de krant wil. Die oorlogen in het groot wisselen af met de privé-oorlog van Vera, net die nacht door haar middelbare man met zijn nu al een jaar durende overspel geconfronteerd. "Begin nooit met de liefde van uw leven aan de bouw van een fermette", denkt Vera. Ze is ooit op het platteland gaan wonen om haar man te plezieren. En nu dit. Als de twintigjarige minnares op de stoep staat, breekt de hel los. "Ik had een manipulerende dragonder verwacht", kijft de minnares, "een onvoorspelbare feeks. Wat tref ik aan? Een tranerig viswijf dat 's morgens al naar whisky riekt." Zijn de hoofdstukjes rond de machthebbers soms wat al te gecompliceerd, in de heen en weer schietende machtsstrijd tussen de 'kortgerokte' en de versmade echtgenote, danst Lanoye als vanouds over de pagina's Ondertussen raast de MiG-23 richting het slaapkamerraam van Vera's 'fermette'. Idealen verdampen, instituten storten in. Lanoye roept de midlifecrisis van de wereld helder en scherp op, met adolescente schwung.

-JAN RUYTERS
17/03/2012

Geschenk uit de (heldere) hemel

Weinig auteurs in de geschiedenis van de Boekenweek waren zo enthousiast om het Boekenweekgeschenk te mogen schrijven als Tom Lanoye. Dat onderstreepte hij vorige week nog eens bij *De Wereld Draait Door*. De ogen van de Vlaamse roman- en toneelschrijver fonkelden van trots achter zijn hippe bril toen het ging over de enorme oplage (894.000 exemplaren) van het geschenk. Hij hield er bovendien - daartoe aangezet door Matthijs van Nieuwkerk - een warm pleidooi voor de literatuur. Inderdaad, een betere ambassadeur kan de Boekenweek zich niet wensen. Gelukkig zette de Vlaming zijn enthousiasme om in kwaliteit. *Heldere Hemel* is een knap geschreven novelle met mooie observaties en oneliners, zoals 'Het is met oorlog zoals met verliefdheden. Je kunt niet kiezen wanneer ze je overvallen'. Het verhaal, gebaseerd op de waargebeurde geschiedenis van een onbemand Russisch vliegtuig dat in de nadagen van het IJzeren Gordijn neerstort op een huis bij Kortrijk, is bovendien tragikomisch. Vooral de hoofdstukken gewijd aan het koppel Vera en Walter te Kooigem doen het wat dat betreft goed. Het stel is wel klaar met elkaar, desalniettemin ontsteekt Vera in razernij bij confrontatie met de strakke 20-jarige minnares van haar man. Maar vind je het ook gek? Deze Carla zegt dingen als: "Vera, dit is voor mij ook niet makkelijk, hoor." En "Ondertussen trekt ze haar lange benen koket onder zich, om het zich alvast qua houding een stuk gemakkelijker te maken". Au! Geschenk uit de (heldere) hemel.

-MARIO WISSE
14/03/2012

DE GROENE AMSTERDAMMER

Ik ken jou, jongen!

Quizvraag: noem de drie Belgische schrijvers die Tom Lanoye voorgingen als auteur van het Boekenweekgeschenk. Antwoord: Hubert Lampo (1969), Marnix Gijsen (1978) en Hugo Claus (1989). En dit jaar dus Lanoye, de grote Vlaming. ‘De meest relevante Nederlandse schrijver’, kopte De Groene ooit, potentieel hysterisch, bij het verschijnen van *Boze tongen* in 2002, het slotdeel van zijn *Goddelijke monster*-trilogie waarin hij de ondergang van naoorlogs België in een familie-tragedie goot. Iemand die de complete literatuur beoefent: essayist, dichter, toneelschrijver en -speler. Alleen al op basis van *Het goddelijke monster* had hij de eer van het Boekenweekgeschenk kunnen verdienen maar met in veelgeprezen *memoires over de dementie van zijn moeder*, *Sprakeloos* (2009), drong Lanoye zich nog eens naar voren als een schrijver die even intellectueel als populair/ persoonlijk kan schrijven. De ideale kandidaat dus (misschien ook nog eens een goedmakertje, nadat een CPNB-directeur hem, toen hij het openingsprogramma van het Boekenbal verzorgde, had aangekondigd als ‘Tom Lanoj’; misschien dat daarom op de heruitgaven van zijn romans [lanwa:] staat, als ruggensteuntje voor de Nederlandse lezer) en toen bekend werd dat hij in 2012 aan de beurt was, ging de spreekwoordelijke golf van verlichting door de literaire kringen. ‘Eindelijk weer een echte schrijver: Dat is niet helemaal fair: Lanoye valt weliswaar al snel in een hogere literaire orde dan Geschenkschrijvers als bijvoorbeeld Abdolah, Krabbé, Giphart en Japin, maar de laatste vijftien jaar kwamen de jaarlijkse geschenken ook van de handen van Enquist, Mulisch en Palmen. En dan moet je concluderen dat bijna niemand, misschien met uitzondering van Mulisch’ complexe en toch speelse *Het theater, de brief en de waarheid* (2000), een novelle schreef die iets nieuws vertegenwoordigde in zijn oeuvre, meer dan slechts een proeve van bekwaamheid, meer dan een destillaat van wat

al bestond. Ook Tom Lanoye niet, aanvankelijk. *Heldere hemel* is een verhaal dat op Lanoyes karakteristieke manier bomvol is gestopt met details, petites histoires en observaties die vlees blazen op het broze skelet van zijn novelle. Het is een soort verteldrift die zich meester maakt van de auteur, waarin hij alles dat hij kan bedenken driftig op de lezer afvuurt. Over de Russische piloot, wiens vliegtuig in de nadagen van de Koude Oorlog onbemand op België afkoerst, nadat hij met zijn schietstoel eruit is gelanceerd, die uit de Klim komt: ‘Die droge, zonnige parel van de Oekraïne, verloren gelegd in de Zwarte Zee. Dat fabelachtige schiereiland met zijn verrassend mediterrane stranden, bekroond met hotel paleizen van vóór de Oktoberrevolutie. Pompeuze gezondheidsmausolea uit de Russische belle époque, thans voor de ene hel bouwvallig, voor de andere hel verbouwd in een verkeerde stijl.’ Over de vader van Navo-chief of staff Clark Rogers, die met zijn vinger op De Knop het sovjet-vliegtuig in de gaten houdt: ‘Een zoon van mij, had hij gefezeld -de hand van Rogers drukkend, voor het laatst, verzwakt, maar toch met de innigheid van de trotse verwekker - een zoon van mij is geen vergadermientje. Ik ken jou, jongen! Jij bent niet gelukkig ginds. Of all places: Belgium? Geef het maar toe!’ Of over het meubilair van Vera van Dyck, de bedrogen echtgenote, die haar deursloten laat vervangen zonder te beseffen dat de langzaam neerstortende straaljager door het luchtruim heen op haar zolder afstevent: ‘Die antieke chaise longue daar? Daarop heb je je door Walter in diverse standjes laten nemen, in het eerste jaar nadat hij werd aangeschaft. Kostte een stevige rib uit het lijf, maar Walter wilde hem per se, dus.am hij er. Na afloop van elke vrijpartij vielen jullie er steevast op in slaap.’

Je kunt stellen dat alle informatie die Lanoye in zijn petites histoires propt op een bepaalde manier relevant is: de sovjetpiloot groeide arm op tussen de rijken in de 'hotelpaleizen' van de Krim en ging de luchtmacht in om zich te bewijzen, het angstbeeld van de zoon als 'vergadermietje' verklaart de triggerfinger van Clark (en stelt Lanoye in staat zijn terugkerende thema aan te kaarten: de lulligheid van het land België), de chaise longue herinnert Vera aan haar vrijpartijen met Walter wanneer zijn nieuwe minnares daarop plaatsneemt. Maar het gaat zo snel (op zo weinig bladzijden, het inherente probleem van het Boekenweekgeschenk) dat het niet als ie wezenlijks beklijft.

Dat beklijven doet Heldere hemel pas in de vlammende dialoog tussen de bedrogen Vera en de bedriegster Carla, die de hel van de novelle in beslag neemt. Hier zie je de allrounder die Lanoye is: zijn proza rust op een dialoog als uit een toneelstuk, waarin de twee ouwen elkaar proberen te doorgronden, elkaar aanklagen en willen ondermijnen in de strijd om Walter. Dit is de meerwaarde van 'de echte schrijver' Tom Lanove.

-JOOST DE VRIES
13/03/2012